

РОЗДІЛ 15 ФОЛЬКЛОРИСТИКА

УДК 398.8: 793.31(045) (477.82)

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАХІДНОПОЛІСЬКИХ ТА ВОЛИНСЬКИХ ДРІБОТУШОК У ПОРІВНЯЛЬНОМУ АСПЕКТІ

REGIONAL SPECIFICS OF DANCE SONGS FROM WESTERN POLISSYA AND VOLYN IN A COMPARATIVE ASPECTS

Стрельбіцька О.О.,
*кандидат філологічних наук,
викладач кафедри словесних дисциплін
Луцького педагогічного коледжу*

Статтю присвячено порівняльному аналізу регіональних різновидів одного з найпопулярніших жанрів української народної пісні – танцювальних приспівок. На основі текстових зразків та ритмомелодичних особливостей авторка дає жанрову характеристику територіальним варіантам українських танечних моностроф, які побутують на Волині та Західному Поліссі.

Ключові слова: жанрова специфіка, регіональні особливості, танечні приспівки, монострофи, фольклор, ритмомелодика.

Статья посвящена сравнительному анализу региональных разновидностей одного из самых популярных жанров украинской народной песни – танцевальных припевок. На основе текстовых образцов и ритмомелодичных особенностей автор дает жанровую характеристику территориальным вариантам украинской плясовой песни, функционирующих на Волини и Западном Полесье.

Ключевые слова: жанровая специфика, региональные особенности, плясовые припевки, монострофы, фольклор, ритмомелодика.

The article is devoted to the comparative analysis of regional varieties of one of the most popular genres of the Ukrainian folk song – songs to dance. On the basis of text samples and rhythm-melodic features, the author describes the genre's characteristic of the territorial version of the Ukrainian dance monostrophes, which are being used in Volyn and Western Polissya.

Key words: genre specificity, regional peculiarities, dance songs, monostrophes, folklore, rhythm melodic

Постановка проблеми. Танечна монострофічна лірика, окрім найбільш відомих та найпоширеніших видів – коломийки та частівки, характеризується чималим жанровим розмаїттям. Проте більшість цих різновидів побутує тільки в окремих регіонах, причому дуже часто під територіальними назвами. Окрім загальноприйнятих у фольклористиці термінів (танкові пісні, пісні до танцю, танцювальні пісні тощо), для позначення цих пісень іноді послуговуються регіональними відповідниками, які можуть стосуватись як окремого різновиду, так і жанру танцювальної лірики загалом. У народному вжитку найчастіше побутують такі номінації: коломийки, витребеньки, ріденькі, дрібушки (дріботушки), коротушки (або коротенькі пісні), триндички, «співанки», тала-лайки, чабарашки, краков'яки, карічки, шумки, частушки, козачки, гопачки, «плясанки», вівати, приспівки, походи, підскоцькі, скочні та багато

інших регіональних варіантів. Очевидно, жанр танечної пісні функціонує на всій території України, але в різних регіональних варіантах, які відрізняються між собою не лише назвами та ареалом поширення, насамперед специфічною ритмомелодикою [17, с. 4].

У сучасному українському фольклорі ці пісні займають першість за кількістю зразків, тематичним розмахом та інтенсивністю творення. А тому заслуговують на більш детальне висвітлення в науковій літературі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Синкретичність цього пісенного жанру, неабияке тематичне багатство, ритмічна специфіка та регіональне розмаїття зумовили значний інтерес танцювальними монострофами з боку фольклористів, етнографів, музикознавців та інших учених. Найґрунтовніші праці належать таким дослідникам, як Володимир Гнатюк,

Філарет Колесса, Іван Франко, Микола Сумцов, Володимир Гошовський, Олексій Дей, Наталія Шумада, Анатолій Іваницький, Роман Кирчів, Віктор Давидюк, Любов Копаниця, Світлана Лещинська та інші. На основі доробку учених простежуємо, що найчастіше в центрі наукових зацікавлень поставала характеристика поетичних особливостей і тематичного діапазону, зрідка аналізували ритміку та мелодіку танечних пісень і майже не вивчали регіональну специфіку цього жанру. Важко не зауважити, що майже всі дотеперішні наукові студії здійснено на основі спостережень над коломийками та частівками, натомість інші жанрові різновиди та регіональні варіанти часто лишалися поза увагою дослідників або ж зводились до узагальненого поняття «жартівливі пісні». Варто зазначити, що у народнопісенній традиції Волині та Полісся ці пісні займають не таку вагому частку, як у карпатській народнопоетичній творчості. Так, рідко поставали в колі зацікавлень фольклористів, а в порівняльному аспекті й погонів.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати жанрову специфіку регіональних різновидів танечних моностроф, які побутують на теренах Західного Полісся та Волині, у порівняльному аспекті.

Виклад основного матеріалу. Розвиток танцювальної монострофічної лірики на території України відбувався під впливом народнопоетичних іноетнічних традицій, у результаті чого з'явилися різноманітні ритмічні форми, якими визначаються територіальні різновиди цього жанру. Саме на характеристиці ритмомелодики ми хочемо зупинитися більш детально, оскільки ритмічна будова є визначальною для виокремлення певного жанрового чи регіонального підвиду танечних пісень.

Надзвичайним багатством і жанровою розмаїтістю танцювальної пісенності, окрім Гуцульщини, Закарпаття та Бойківщини, відзначаються етнічні регіони Полісся та Волині. Ритмічна структура *західнополіських* пісень до скоку репрезентована найтипівішими схемами українських танечних моностроф, серед яких домінує чотирнадцятискладова строфа з розміром 8+6: «Якби мені не тиночки, та й не перелазу – Ходив би я до дівчини по чотири рази» [11, с. 274]. Пісні коломийкового розміру виявилися найбільш частотними та чисельними на теренах Західного Полісся – чотирнадцятискладовий вірш із будовою (8+6), або (4+4+6) характерний як для дівочих, так і парубочих дотинок, а також гостинних триндичок та при-

співок до музик. Такий темпоритм витриманий і в багатьох весільних піснях: «А в свекрухи рабі мухи, то їх треба бити. А свекруха чужа мати – то їй тре годити» [1, с. 7]. Зауважимо, що в поліських текстах ця ритмічна конструкція має низку видозмін, серед яких найуживаніша – змішана форма чотирнадцяти- і тринадцятискладового вірша, побудованого за схемою (7+6)(8+6): «Ой чому ж ти не прийшов, Як свічка горіла? Моя мати лягла спати Я сама сиділа» [6, с. 5]. Численні модифікації та варіювання темпоритму підтверджують напливовий характер коломийкової ритмобудови. У змістовому наповненні та формальних ознаках поліських приспівків відчутна спорідненість із коломийковою формою, яка досить активно побутує й на Волині, звідки мігрувала на Західне Полісся. У цьому регіоні номінацію «коломийки» не використовують для позначення пісень чотирнадцятискладового розміру. Побутують вони зазвичай під загальновідомими назвами «приспівки», «співки», «пісні до скоку», «дрібущки», «походи», «частівки» тощо. Ці номінації властиві також і для скочних моностроф інших ритмоструктур, за винятком весняних «походів», що мають регіональний характер. Пісенні походи, які виконувалися навесні, своєю складоритмічною будовою ідентичні коломийкам. Ритмоструктура пісень-походів, записаних у Ковельському районі Олексою Ошуркевичем, визначається дворядковою чотирнадцятискладовою строфою з розміром (4+4+6): «Ой кувала зозулейка, кувала, летіла. Хотів милий знов ходити, та я не схотіла» [18, с. 96]. Спільними ознаками цих жанрів є й можливість поєднуватися у в'язанки за змістом та розспівна манера виконання. Якщо весняні пісенні «походи» – це «...суто локальний фольклорний жанр для села Скулин Ковельського району» [18, с. 98], то номінація «походи» побутує й на інших територіях Західного Полісся. Зокрема весільний танець «Похода», який виконують із жартівливими приспівками, відомий у селах Невір Любешівського та Залухів Ратнівського районів. Основний складочисловий розмір цих приспівків як правило – 6+6: «Музиченьки мої, Які ви хороші, Ой заграйте мені, Або вдайте гроші» [19, с. 97].

Окрім коломийкового розміру, на теренах Західного Полісся побутує ще одна давня поетична форма танечних пісень – чотирирядкова восьмискладова строфа з розміром (4+4), яка найчастіше функціонує в жіночих та дівочих жартівливих приспівках: «Як ти їхав, то я спала. Як ти свиснув, то я встала. Забулася запитати, Чого свиснув біля хати» [8, с. 129]. Епіцентром

її поширення в цьому регіоні є Любомльський та Шацький райони. Очевидно, така географія побутування пов'язана з польськими впливами. Відомо, що восьмискладова ритмічна форма (4+4) характерна для шумки – жанрового різновиду танечних пісень, що активно функціонує у польському фольклорі [15, с. 128]. Більш широкий ареал побутування на Західному Поліссі охоплюють пісні козачкової ритмоструктури з розміром (4+3), яка найповніше виражена в приспівках до музик: «Грай гармошка, грай баян поки прийде мій Іван...» [10, с. 163]. У межах цієї ритмобудови можливі різноманітні модифікації, з-поміж яких переважає тринадцятискладова строфа з формулою (7+6) або ж (4+3)(3+3): «Посіяла бураки – походили дині, Колись брали дивоньки – тепер десятини» [9, с. 140]. Досить часто така віршова структура в другій половині строфи поєднується з коломийковим віршем (8+6): «Танцювала гопака Танцювала польки. Прийди, прийди, мій миленький, Навару квасольки» [10, с. 41]. Коливання складочислової будови у приспівках до козачка відбувається й задля витримання ритмомелодики танцю. Однією з найпоширеніших ритмічних форм для західнополіських скочних пісень є дванадцятискладова строфа з формулою 6+6. Якщо в більшості регіонів таку ритмічну будову мають гостинні триндички, то на Західному Поліссі вона властива ще й весняним і купальським дотинкам та основній кількості весільних жартівливих приспівок. Такою ж ритмоструктурою репрезентовані майже всі родинно-побутові танечні монострофи Західного Полісся.

Значну частину текстових зразків танцювальної лірики цього регіону становлять частівки. Цей жанровий різновид виявився найпопулярнішим у ХХ – ХХІ ст., причому однаковою мірою як на Східному, так і на Західному Поліссі. Частівкові тексти представлені, як правило, чотирирядковою строфою з характерною ритмобудовою (8+7) або (4+4) (4+3). Загалом, ритмічна структура поліських частівок досить нестабільна, тому часто в ній поєднані розміри інших форм (козачка, шумки, коломийки, краков'яка тощо). Структурні варіації частівок цього регіону можна позначити такими схемами: (8+7)(7+7); (8+7)(8+6); (8+7)(7+6) та ін. Іноді трапляються й інші нетипові видозміни, коли складоритміка першого рядка скорочується до п'яти складів: «Гонса ковбаса, Риба і карасики. Мені милий подарив золотий часики» [8, с. 21]. Таке варіювання темпоритму цієї ритмоструктури свідчить про її нетрадиційність у поліських дріботушках. Що ж до найхарактернішої для цього жанрового різновиду складоритмічної

форми з розміром 8+7, то її найчастіше спостерігаємо в російськомовних текстах або ж у тих, які побудовані за зразком російських частушок: «Ой співала, привівала, Привівать хотілося, А тепера я не знаю Де воно поділося» [7, с. 31]. Очевидно, поява цього пісенного жанру на теренах Західного Полісся була зумовлена певними соціальними впливами (в ХХ ст. частушку часто використовували як засіб пропаганди радянської влади та комунізму). Про неавтентичність та пізне походження частівок свідчить також нестійка темпоорганізація вірша.

Специфічною особливістю західнополіських скочних приспівок є контамінація різних ритмоструктур в одній пісні. Особливого поширення набула тут ритмічна організація змішаного типу коломийки й краков'яка (6+6)(8+6). Таке поєднання віршових структур часто трапляється у весняно-літніх та весільних дотинках, які становлять основну масу танечних пісень. Таким чином, за нашими спостереженнями, на теренах Західного Полісся переважає коломийковий розмір та дванадцятискладова будова з формулою 6+6.

Мало відрізняється від поліської ритмострофіка **волинських** дріботушок. Панівне становище з-поміж ритмічних форм на теренах Волині також займає чотирнадцятискладовий вірш із складоритмічною будовою (4+4+6). Коломийковий розмір побутує у всіх тематичних групах волинських дріботушок, тому відзначається широким діапазоном функціонування. Численна кількість текстових зразків із такою ритмоструктурою присутня в цьому краї, окрім необрядової лірики, в календарно-обрядовій поезії (головно купальській і весняній) та весільній пісенності. Зокрема весільні дотинки, що й сьогодні активно побутують на сучасному волинському весіллі, як правило, мають чотирнадцятискладову строфу з розміром (4+4+6): «Ой чия ж то дівчинька в червоній спідниці? Вона так то гонорує як жаба в криниці» [2, с. 53]. У межах коломийкової форми можливі й різноманітні варіації, найпоширеніша з яких – тринадцятискладова будова (4+3) (3+3), або ж (7+6): «На горі є монастер, Я там сповідався, Всіх монашок пириграв, На одній усрався» [4, с. 6]. Іноді з'являється модифікація, в якій тринадцятискладовий вірш поєднується із коломийковим. Ритмоструктура такої видозміни – (7+6)(8+6): «Як була я молода, Була вельми щира: Усім хлопцям роздавала за кусочок сира» [4, с. 36]. Варіювання темпоритму – ознака напливовості та неавтохтонності цієї віршової форми. Загалом же, коломийкова ритмобудова широко репрезентована текстовими зразками на

усій території Волині. Очевидно, така широка локалізація пов'язана з надзвичайною популярністю цього жанру в пісенному репертуарі Опілля та Поділля, звідки могла мігрувати й на волинські землі. Споріднює танечні монострофи Волині з карпатськими коломийками не лише характер ритмомелодики, а й художні стилістичні особливості та тематичний діапазон. Значний вплив коломийкового жанру на формування волинської танцювальної лірики підтверджує також наявність ідентичних текстів:

І ти Коля, і я Коля – обидва Миколи.

Тебе били коло церкви, мене – коло школи.

Тебе били коло церкви за попову дівку.

Мене били коло школи, що випив горілку [12] – волинська дріботушка.

Гуцульська коломийка:

Ти – Микола, я – Микола, вбидва-смо Миколи,

Тебе били коло церкви, мене – коло школи.

Тебе били коло церкви за мід, за горівку,

Мене били коло школи, що я любив дівку

[21, с. 191].

Поряд із чотирнадцятискладовим віршем на Волині активно побутує восьмискладова строфа з розміром 4+4: «*Гоца драла, гоца драла – на пень фартух розірала; Не так на пень, як на глицю, Буде тобі біда Грицю» [14].* Виникнення такої ритмічної форми, відомої як «шумка», пов'язують із польською танцювальною лірикою, де цей жанр займає значне місце. Якщо ж зважити й те, що локалізація цієї ритмоструктури у волинських дріботушках концентрується в основному на окремих районах Волинської області (Володимир-Волинський, Іваничівський, Горохівський, Локачинський), а на територіях Рівненщини та Житомирщини майже не трапляється, то, очевидно, що її поява на Волині зумовлена саме польськими впливами. Хоча варто враховувати й те, що досить часто восьмискладова строфа з розміром 4+4 може виступати як модифікація козачкової анапестичної строфи з ритмобудовою 4+3, яка теж зрідка побутує у волинських приспівках до скоку («*Ой їхала, їхала, Надибала Міхала, Надибала Івася – Та й за ручки взялася» [5].*

Численними текстовими зразками волинських дріботушок репрезентована ритмічна форма краков'яка. Дванадцятискладова строфа ритмічної організації 6+6 широко представлена на усіх теренах цього регіону. Така ритмічна модель найтипівіша для гостинних триндичок, приспівок до музик та дівочих драгливих пісень («*Зеленії буряки, Зелена гичка, Приходили кавалери – Я ще невеличка» [5].*), а функціонування її у календарній

та родинно-обрядовій поезії, зокрема у дотинках, свідчить про закоренілість такої форми у пісенній традиції волинян.

Регіональна особливість волинських танечних моностроф – нестабільність ритмоструктури, тому наявність різноманітних модифікацій. Найпоширенішою, за нашими спостереженнями, виявилася контамінація дванадцятискладового вірша з коломийковим, тобто двох основних в цьому регіоні ритмічних форм. Складочислова будова такої модифікації визначається схемою (6+6)(8+6): «*Три діди, три діди полюбили бабу, А четвертий малесенький причепився ззаду» [20, с. 87].* Іноді у межах цієї ускладненої ритмічної конструкції наявні варіювання, що відповідають формулі (7+6)(6+6): *Ой чого ж ти не прийшов, як я тебе звала? Цілу ніч на печі з краєчку лежала [5, с. 41].* Спорадично трапляється також поєднання козачкової будови з розміром краков'яка – (6+6)(7+7): «*Ой ти, старий дідуган, ізгнувся, як дуга, А я молоденька – гуляти раденька».* Загалом, ритмострофіка волинських дріботушок дуже подібна до поліської. Спільним є також значне поширення частівок у цих регіонах. На відміну від Західного Полісся, побутування п'ятнадцятискладової строфи з характерною частівковою будовою 8+7 на теренах Волині не відзначається значним розповсюдженням. Більшість пісень такої ритмоструктури – російськомовні тексти, а отже, поява частівкових строф зумовлена насамперед соціально-політичними чинниками. Активна популяризація частівки позначилася на широкому вжитку номінації «частушка» для позначення жаргівливих танечних моностроф на Волині. Доволі часто нею послуговуються під час характеристики пісень сатирично-політичного змісту. Значна кількість скочних дріботушок, які визначаються тут «частівками», мають дещо відмінну ритмобудову; як правило, це чотирнадцятискладовий вірш із розміром 4+4+6, що знову ж таки підтверджує домінування коломийкової ритмоструктури в цьому регіоні.

Висновки. Волинські та західнополіські регіони відзначаються надзвичайним багатством і різноманітністю жанрових різновидів танцювальної пісенності. Ритмічна структура західнополіських пісень до скоку репрезентована найтипівішими схемами українських танечних моностроф, серед яких найпоширеніша чотирнадцятискладова строфа. Регіональна особливість волинських дріботушок, незважаючи на безпосередню близькість цих регіонів, відрізняється від західнополіської – нестабільність ритмоструктури, тому й наявність різноманіт-

них модифікацій. Що ж до тематики та функціонального призначення, то тут ці регіональні різновиди збігаються найбільше, що свідчить про територіальну близькість. Розмаїття назв танечних моностроф представлено однаковою мірою в обох регіонах, окрім назви «походи»,

яка більш уживана на Західному Поліссі, та назви «вівати», якою номінують застольні приспівки на Волині.

Загалом, танечна традиція цих етніконів свідчить про спорідненість із західнослов'янською мініатюрною лірикою, зокрема польською.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Архів ПВНЦ. Ф. 1–М. Од. зб. 33. С. 7. (записано в с. Дерно Ківерцівського р-ну, Волинської обл.).
2. Архів ПВНЦ. Ф. 2–М. Од. зб. 2. С. 53 (записано в с.Заставне Іваничівського р-ну, Волинської обл.).
3. Архів ПВНЦ. Ф. 2–М. Од. зб. 4. С. 17.(Запис. в с.Топільно Рожищенського р-ну, Волинської обл.).
4. Архів ПВНЦ. Ф. 2–М. Од. зб. 35. С.6 (записано в с. Ворончин Рожищенського р-ну, Волинської обл.).
5. Архів ПВНЦ. Ф. 2–М. Од. зб. 41 (запис. в с.Топільно Рожищенського р-ну, Волинської обл.).
6. Архів ПВНЦ. Ф. 5. Опр. 4. С. 5 (запис. в с. Зарудче Любешівського р-ну, Волинської обл.).
7. Архів ПВНЦ. Ф. 5. Опр. 4. С. 31 (запис. в с.Березна Воля Любешівського р-ну, Волинської обл.).
8. Архів ПВНЦ. Ф. 5. Опр. 4. С. 129 (запис. в с. Світязь Шацького р-ну? Волинської обл.).
9. Архів ПВНЦ. Ф. 5. Опр. 4. С. 140 (запис. в с. Комарово Ратнівського р-ну, Волинської обл.).
10. Архів ПВНЦ. Ф. 5. Опр. 4. С. 163 (запис. в с. Скулин Ковельського р-ну, Волинської обл.).
11. Архів ПВНЦ. Ф. 5. Опр. 4. С. 274 (запис. в с. Сильне Ківерцівського р-ну, Волинської обл.).
12. Архів ПВНЦ. Ф. 5. Опр. 4. С. 312 (запис. в с. Брунетівка Старовижівського р-ну, Волинської обл.).
13. Власні записи автора в с. Менчичі Іваничівського р-ну, Волинської обл. від Ніни Рибіцької, 1924 р.н.
14. Власні записи автора в с. Соснина Іваничівського р-ну, Волинської обл. від Ніни Остапюк, 1925 р.н.
15. Колесса І. Галицько-руські народні пісні з мелодіями. ЕЗ, ІХ. 1901. Вип. XXXVI. 303 с.
16. Колесса Ф. М. Фольклористичні праці. Київ: Наукова думка, 1970. 415 с.
17. Остапюк О.О. Українські танечні пісні: регіональна специфіка та національна традиція: [монографія]. Луцьк, 2014. 272с.
18. Ошуркевич О.Ф. Пісенні походи зі Скулина. Міфологія і фольклор. 2009. № 2–3. С. 95–101.
19. Полятикін М. Народні танці Волині і Волинського Полісся. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2008. 102 с.
20. Сербинівське весілля / [Запис, транскрипції та впор. Р. Цапун]. Рівне: Перспектива, 2004. 144 с.
21. Чоповський В. Коломийки гірського краю. Стежками бойківського краю [історико-літературний збірник]. Львів, 2003. С. 184–204.